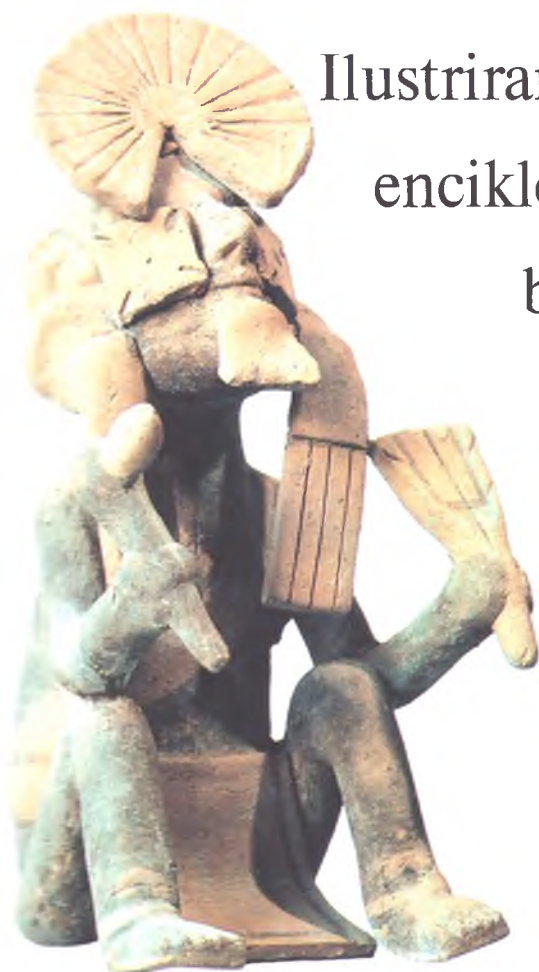

MITOLOGIJE

AMERIKA

DAVID M. JONES I BRIAN L. MOLYNEAUX

Ilustrirana
enciklopedija

bogova,

duhova i svetih

mjesta Sjeverne,

Srednje i Južne

Amerike

SADRŽAJ

PREDGOVOR 6

SJEVERNOAMERIČKA MITOLOGIJA 8

- Uvod 10
- Preobrazba 22
- Živo nebo 28
- Krajolici sjećanja 36
- Duhovi zemlje 42
- Mračna strana 50
- Varalica 56
- Smrt i život poslije smrti 62
- Stranci 70
- Novi bogovi 76
- Nove mitologije 82

SREDNJOAMERIČKA MITOLOGIJA 88

- Uvod 90
- Stvaranje svijeta i svemir 104
- Uređenje svijeta 114
- Dvojnost i suprotnost 124
- Boje i glavne strane svijeta 134
- Smrt i žrtvovanje 144
- Blizanci i junaci kultura 150
- Ritualna igra loptom 164

JUŽNOAMERIČKA MITOLOGIJA 168

- Uvod 170
- Mitovi o stvaranju 186
- Sveobuhvatnost, neprekidnost i cikličnost 196
- Božanstva sa štapovima i bogovi sa zubima deračima 206
- Junaci kultura 216
- Božansko kraljevanje i poštivanje predaka 222
- Žrtvovanje ljudi i kanibalizam 232
- Sveta nebesa 240
- Sveta mjesta i ritualne linije 246

BIBLIOGRAFIJA 250

ZAHVALE 252

KAZALO 253

UVOD

KULTURNO NASLJEĐE sjevernoameričkih naroda starosjedilaca uključuje usmenu predaju zapamćenu i sačuvanu u mitologijama. Tijekom tisuća godina domorodačke sjevernoameričke kulture, pripovjedači su bili neopterećeni književnom formom, koja nadahnuće može ukalupiti u kruta pravila vjerovanja i postupanja. Mogli su slobodno oslušivati svoje vlastito nasljeđe te govoriti glasovima koji odražavaju pojedinačnu viziju i mudrost vremena. Osobni uvid, tražen u snovima, potrazi za vizijama i ostalim oblicima nadahnuća je ključni aspekt duhovnosti u većini sjevernoameričkih domorodačkih kultura. On mitologiju čini isto tako promjenjivom – i krhkom – kao što je i svijet pripovjedača. Pa ipak, živući u izgovorenoj riječi, pjesmi i plesu, duhovi mašte ostaju živi u svim generacijama, prenoseći nam srž onoga što je potrebno da bi se moglo biti čovjek.

Duhovni život

Ljudi iz svih kultura svijet definiraju onako kako ga doživljavaju, pa zato njihove mitologije moraju objasniti što oni vide. Svaki djelić krajobraza ima potencijal duhovne prepoznatljivosti. A to je često doslovno: visoka mjesta bliza su nebu i dalekim bogovima; spilje omogućavaju ulazak u utrobu zemlje do skrivenih duhovnih sila. Ostala, manje dramatična mjesta i objekti iz mitskih događaja imaju značaj samo ako se pripovijest održi. Sve materijalne stvari imaju duhovni potencijal - od sićušnih kamenčića izlizanih u ptičjim želucima, a koje neka plemena koriste kao moćni lijek, do velikih stabala korištenih za gradnju obrednih koliba. Štoviše, u mnogim kulturama, svaki živi stvor stalno se vraća u vrijeme kada su sva stvorenja govorila slično i vodila sličan društveni život. To mitološko doba nije izgubljeno u dalekoj, znanošću definiranoj prošlosti, jer su domorodački pojmovi o vremenu u isti mah i linearni i ciklički:

linearni kao što su koraci i faze ljudskog života, a ciklički kao generacije koje obnavljaju sav život i zemlju samu. Ova beskrajna spirala znači da se prošlost nikada ne gubi u daljini; čak je i trenutak stvaranja svemira nadohvat pripovjedača. Mitološke pripovijesti neke kulture tako su u vječnom sadašnjem vremenu i sa svakim novim pripovijedanjem obnavljaju društveni identitet.

Američki Indijanci nekoć su imali isti drevni stil života – seljenje od mjesta do mjesta, praćenje promjena godišnjih doba u prirodi kako bi skupljali divlje raslinje i lovili divljač – a to odražavaju i religijska uvjerenja i mitologije lovaca i sakupljača. Svoje traganje za duhovnim znanjem i razumijevanjem doživjeli su kao putovanje, potragu za vizijom, koja ih je odvela iz sigurnosti njihove poznate

bavile vrtlarstvom prilagodile su svoje sustave vjerovanja ritmu života provedenog na jednome mjestu i mjenog planskim postupcima sadnje, uzgoja i žetve kukuruza, graha, bundeve i ostalih usjeva u vrtovima i poljima. Za razliku od lovaca nomada i berača bilja – koji su, kroz osobni trud, ili uz pomoć šamana, dobili pristup duhovima gdje god bili – zemljoradnici su život najčešće fokusirali u obrednim središtima svojih sela, okruženi poznatim krajolikom, i kanili su razvijati organizirano svećenstvo i religije.

Invazija iz Europe

Netom nakon prvog dodira sa Europljanima u 17. stoljeću, uvođenje njihovih trgovačkih proizvoda i odomaćenih životinja u kulture s osloncem na prirodne stvari – kao što su kamen, kosti, biljna vlakna i glina – imalo je

okoline u svijet prirode što sadrži tajnovite snage koje donose život i smrt, glad i obilje.

Kada se branje autohtonih biljnih vrsta tijekom mnogih stoljeća razvilo u formaliziranu poljoprivredu - potaknuto širenjem kukuruza iz Meksika prije više od 2000 godina - neki narodi prihvatili su više sjedilački način života. Te skupine koje su se

DAVOLJA KULA u Wyomingu. Lakota Indijancima znana kao Mato Tipila, privlačila je ljude najmanje 10.000 godina. Javlja se u mitologijama Arapaha, Cheyennea, Kiowa, Sioux i ostalih plemena tog područja. U drevna vremena, velika masa vulkanske stijene pružala je utočište za praktične i religijske potrebe, a lovcima je davala odličan pogled na dolinu Belle Fourche. Njeni obronci prošarani stijenama danas su važna mjesta traganja za vizijom i ostalih osobnih rituala, dok su okolni travnjaci mjesta održavanja Plesa Sunca i ostalih značajnih plemenskih obreda.

GBREDI tvore vezu između zemlje, ljudskog života te stvaralačkih i održavajućih moći prirode. U ovom prikazu mitske ceremonije kukuruza koju je naslikao umjetnik iz plemena Zia Pueblo, široki listovi te biljke su bubnjare koji pjevaju svete pjesme dok plesači, pod zvonovornom kišom, nude darove stvaralačkoj biti iznad sebe. (SLIKA IGNACIA MOQUINA, 1938.)

dramatičan učinak na sjevernoameričke kulture.

Konji, metal, staklo, vatreno oružje – sve se u prvi mah činilo magično a zatim nešto bez čega se ne može, što je razbijalo kulturalne postupke kojima je trebalo stoljeća da se razviju. Kada su nakon toga došli bijeli vojnici, misionari, trgovci i naseljenici, pokrenuli su ono što će postati razarajući i nepovratni proces društvenog raspada koji je imao poguban učinak na tradiciju. Osim u najdaljim sumskim predjelima sjevera i na Arktiku, gotovo sva plemena bila su desetkovana ili nestala djelovanjem oružja ili bolesti, a trgovina krznom i primamljivost europskih dobara koja su se njime mogla kupiti odvuikle su plemena od njihova tradicionalnih privreda lova i sakupljanja bilja te ratarstva. Već do polovine 19. stoljeća bila su protjerana sa svojih ognjišta u daleke rezervate. Nova su područja bila uglavnom neplodna, kršna i daleka, sa vrlo malo privrednog potencijala za Europljane. A očekivalo se od lovaca-sakupljača da se bave zemljoradnjom, dok su zemljoradnici trebali uzgajati usjeve na

siromašnom, često jalovom tlu. U mnogim rezervatima pojedina plemena bila su prisiljena živjeti uz druga, govoreći različite jezike i slijedeći različite tradicije. Napadale su ih vlasti nameračene na uništenje starosjedilačke kulture putem zapadnjačkog obrazovanja, uvođenja engleskog umjesto autohtonih jezika, i indoktrinacije kršćanstvom – što je uključivalo sustavne pokušaje da se uklone drevne religije.

Kulturalno neslaganje bilo je silno, jer su domorodački narodi imali pojmove o korištenju zemlje i vlasništvu, o vremenu, o prirodi samog svijeta, dijametralno suprotne onima bijelaca. Kada su poglavice plemena Sauk i Fox, obasipani raskošnim poklonima i alkoholnim pićima, potpisali da se odriču svojih teritorija Ugovorom iz 1804. za bijednu sumu novaca, veliki poglavica Sauka Black Hawk (Crni Kobac) ovako je obrazložio svoj postupak: "Moj me razum uči da se zemlja ne može prodati. Veliki duh dao ju je svojoj djeci

da na njoj žive. Dok je god nastanjuju i obrađuju, na to tlo imaju pravo. Prodati se može samo ono što se može ponijeti." Jedino su na Sjeverozapadnoj obali, gdje su obitelji i klanovi pridržavali prava na gotovo sve vidove života, od mitova do gojišta školjaka, te među nekim plemenima sjeverne Kalifornije, lovci i sakupljači smatrali zemlju vlasništvom. Potpun gubitak zemlje bio je većini poglavica nezamisliv, čak i onda kada bi potpisali da je se odriču. Američki Indijanci također su bili zbunjeni zapadnjačkim pojmovima o vremenu. Strogo parceliziranje života u jednake djeliće nametalo je čudan i različit ritam, koji je odgovarao matematičkoj logici a nije odražavao obrasce mijena u prirodi.

Američki Indijanci crpili su svoj identitet iz preplitanja prirodnog svijeta oko sebe i

MISIJA je bila uobičajeni prizor u južnoj Kaliforniji u ranom 19. stoljeću. Počevši u San Diegu 1789., franjevački opati osnovali su 21 misiju duž El Camino Reala ("kraljevske ceste") do Sonome, sa ciljem dovođenja kršćanstva do domorodačkih plemena tog područja. Tehnike misionara bile su i suptilne i agresivne, što je mnoge ljude navelo da posumnjaju u razbor njihove duhovnosti. Ovaj pogled na misiju San Gabriel, u blizini današnjeg Los Angelesa, u prednjem planu prikazuje prebivalište američkih Indijanaca. (SLIKA FERDINANDA DEPPEA, 1832.)

Za istočne *CREE* Indijance gospodar medvjeda je Memekwesiw. Kada šamani izvođe obrede vraćanja u malenim valjkastim ili stožastim zdanjima zvanim "tresućim šatorima", ponekad ga zazivaju da im podari uspjeh u lovu. Kada taj veliki duh uđe u šator, on se bori sa šamanom, a ogromne medvjede kandiže vuče po krznu ili šatorskom platnu što oni izvana okupljeni jasno vide. Ta je borba za skupinu važna jer, ako šaman pobjeđi, Memekwesiw im daruje medvjede u sljedećem lovu.

Za Lakota *SIOUXE*, medvjed ima moć liječenja, pa njihovi šamani uzme pomoć medvjedog duha i koriste ljekovito bilje kojem je taj duh dao moć. *HUPA* Indijanci objašnjavaju kako im je medvjedica donijela *LJEK (CAROLIJU)* za kontrolu komplikacija u trudnoći. Medvjedica je bila zatrudnjela, ali je postala tako velika da je teško hodala. Dok je sjedila zabrinuta, ču se jedan glas iza nje. Bijase to glas biljke sekvoje kiselice koja joj reče da ju otrgne i pojede. To je medvjedica i učinila te je sljedećeg dana opet mogla hodati. Znala je da će ljudi koji dođu poslije nje imati isti problem, te je odlučila proslijediti lijek. Biljku je prožela svojom snagom tako da su ljudi kroz nju mogli medvjedici govoriti.

Američki Indijanci, pripovijedači, medvjeda opravdano prikazuju opasnim. *ALEUTI* imaju moralističku pripovijest o medvjedu bijele glave koji je nekoć bio čovjek. Bio je on dobar lovac koji postade medvjed bijelog lica i stopala jer je bio suviše uspješan (kada lovi divljač, lovac mora biti razborit: ako ulovi previše to je znak pohlepe). Kada drugi lovci podlegnu pohlepi i pokušaju ga ubiti, on ih progoni do njihova sela i nasrigne ih. *OJIBWAYI* vjeruju da neki moćni šamani izazivaju zlo kada se pretvaraju u medvjede i po noći se prikrajaju ljudima – nazivaju ih medvjedi hodači. (Vidi također *DUHOVI ZEMLJE*)

MAJKA MEDVJEDA prikazana je na suvremenoj deki *Haida* sa dugmadi. Uzorak se ukrasno našiva, a potom se gumbi prišivaju duž rubova.

MAJKA MEDVJEDA je popularna priča na Sjeverozapadnoj obali i područjima Visoravni. Neku ženu otme *MEDVJED* i ona mu kasnije rodi djecu. Naposlijetku ga izda svojoj braći koji ga ubiju i ona se vrati kući.

Prema verziji *HAIDA*, koja govori o porijeklu grba *KLANA* Gavrana, dvoje mladih ljubavnika nije se moglo vjenčati jer su oboje pripadali klanu Gavrana. Pobješko u šumu, ali medvjed otme djevojku, a mladić pobježe. Izgubio je nadu da će je pronaći, pa je tako ona ostala sa medvjedom i rodila mu djecu. No nakon mnogo godina očajavanja, mladić se vratio u šumu, spasio svoju dragu, te im je dopušteno ostanati zajedno. Inačica ove verzije po *KOOTENAYIMA* također završava izdajom i medvjedovom smrću od ruku djevojčine braće.

MEDVJEDI RITUALI

važni su *CREE* Indijancima, koji se pažljivo pripremaju za lov na *MEDVJEDA* budući je duh medvjeda tako moćan. Svaki vid ovog postupka, od načina odijevanja lovca do diobe i jedenja mesa, obilježen je detaljnim ritualnim propisima, molitvama i prinošenjem darova. Svetkovina se održava u kolibi za svetkovine, a popraćena je s mnogo rituala i zadovoljstva. Lovac, koji stalno vodi

računa da treba poštovati duh medvjeda, odsijeca komad mesa od medvjedova srca i baca ga u vatru, moleći se Memekwesiwu da im podari još medvjeda. Na koncu svetkovine, *KOLIBA* se otvara a medvjedov duh bježi u šumu i vraća se svom gospodaru. Ako su sudionici ispravno izveli ritual, medvjed će se vratiti u svoj životinjski oblik te će ga lovci ponovo moći ubiti.

Priča o mladom junaku plemena *Cree* koji spašava svoju družinu od gladi podupire ovo vjerovanje. Moćni lovac zvan *Nenimis* ulovio je sve životinjske duhove i zaključao ih u kutiju u svojoj kolibi, uzrokujući veliku glad širom zemlje. Mladi pripadnik plemena *Cree* dobrovoljno se javi da će naći životinje i osloboditi ih. Nakon duga putovanja, naiđe na *Nenimisovu* kolibu. *Nenimis* mu reče da će mu ponuditi hranu, ali ako ju ovaj svu ne pojede, da će umrijeti. Bio je to težak test (ali i

zamaman, u teškim vremenima) jer mu je *Nenimis* dao po jednu od svih vrsta životinja, koje su bile kuhane cijele, ali ih je mlada sve pojeo. Porazen, *Nenimis* je napustio kolibu i nestao. Mladi junak tada je silom otvorio kutiju, oslobodio duhove i izbušio rupu u zidu kolibe kako bi se ovi mogli ponovo vratiti u šumu.

Cree naročito paze na to da poštuju lubanju i kosti medvjeda (kao što poštuju i kosti svih životinja koje ubiju). Ponekad će uspješan lovac držati lubanju u svojoj kolibi preko noći, kako bi potaknuo *SNOVE* o medvjedima koji će mu dati sreću u budućnosti, no tada se pripadnici skupine rješavaju ostataka na ritualni način. Ne dozvoljavaju psima da im se približe jer su psi nečisti, i zato vješaju kosti na posebno pripremljeno drvo. Ogole drvo da bude bez većine kore i grana, ostavljajući samo malu resu izdanaka na vrhu, koje oboje od dna navise oker ili cinober bojom, sa vodoravnim crvenim prugama. Zatim nacrtaju kružne i poprečne uzorke cinoberom na medvjedovoj lubanji, uguraju duhan u čeljust, privežu vrpce od kože i platna i zakače je na drvo.

PLESOM se slavi praktični i duhovni značaj medvjeda kod mnogih plemenskih naroda. Kako se kreću uz zvuk bubnjeva, plesači poprimaju duh medvjeda, što im daje snagu i mudrost neophodnu za uspješan lov.

SHAMANI (dolje) su se kretali među bićima iz duhovnog svijeta, pa su ih ljudi poštovali. Na ovom crtežu inuitskog umjetnika iz Baker Lakea vidimo kako se duh preminule žene šamana vraća kako bi osigurao hranu za njene potomke. Narod Inuita vjeruje da duhovi šamana ostaju na zemlji, pa zato pokušavaju izbjegavati mjesta na kojima se oni sastaju. Ljudi Baker Lakea govore nam o dva malena otoka gdje se okupljaju ovi nemirni duhovi, a to potvrđuju i lovci koji su boraveći tamo izgubili vrijednu opremu, hranu i pse. (CRTEŽ RUTH ANNAQTUUSI TULURIALIK, 1985.)

POZNATI KRAJOLIK (gore) nastao od svijeta bez obzira je krasna priča koja se očuvala u obrisima i obilježjima zemlje. Gavran je stvorio Otoke Kraljice Charlotte, zemlju Haida, jer je bio umoran od letenja i tje žutio odmorišta na prvobitnim vodama. Kopno je stvorio tako što je bacio kamenje u vodu ili, po drugoj verziji, pijuskanjem vode i pretvaranjem pjene u stijene.

PREOBRAZBA (desno) nije bila samo duhovni pojam već i praktična potreba, naročito prije uvođenja brzonogih konja na scenu. U prehistorijska vremena, lovci su se morali posebno prikladati divljaci, pa su se maskirali u životinje kako bi im se dovoljno približili da ih mogu pogoditi strijelama. U ovom drvorezu, dva lovca odjevena – što je inače neobično – u vučje krzno šuljaju se prema stadi bizona. (EDUARD WERMORCKEN, PREMA SLICI GEORGA CATLINA, 1848.)

